

BİZDE TIP ÖĞRETİMİ ÜZERİNE*

Ord. Prof. Dr. AYDIN SAYILI

Fatih Devri İstanbul'unda tıp öğretimi üzerine özel ve kesin sonuçlu monografik bir inceleme yapılmış değildir. Bu konudaki en etraflı bilgi Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in çeşitli yayınlarında ve özellikle *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı* (İstanbul 1946) adlı kitabında bulunmaktadır.

İlmiye Salnâmesi'nde (İstanbul 1334, s. 645) Fatih Külliyesinde tıp öğretiminin de yer aldığı yazılmakta fakat bu hususta herhangi bir kaynak zikredilmemektedir. Süheyl Ünver'e göre, Namık Kemâl, *Evrak-ı Perişan*'ında, Fatih Külliyesinde "fıkıh ve hadis gibi ulûmu şeriye"ye tahsis edilen medreseler bulunduğu gibi, "tıp ve hendese gibi ulûm-u akliye"ye tahsis edilen medreselerin de mevcut olduğunu beyan etmektedir (S. Ünver, zikredilen kitap, s. 115 ve s. 115, not 2). Süheyl Ünver bu genel konuya *Fatih Darüşşifası* (İstanbul 1932, s. 6) ve *İstanbul'un Zaptından Sonra Türklerde Tıbbî Tekâmül (Vakıflar Dergisi, cilt 1, 1938, s. 71-81; bkz., s. 72-79)* adlı yazılarında ve başka yayınlarında çeşitli bakımlardan temas etmiştir.

Bu konuya daha büyük tafsilâtla eğildiği yazıları ise, özellikle yukarıda adı geçen *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı* adlı kitabı ile Vakıflar Dergisinin birinci cildinde çıkan (s. 39-46) *Fatih Külliyesine Ait Diğer Mühim bir Vakfiye* adlı makalesidir.

Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı adlı kitabında S. Ünver Fatih Külliyesini içine alan hayır müesseselerinin bir cüzü mesabesinde olan Fatih Hastanesindeki "iki tabip şakird" in bâlâhanelerde yaşamakta olduğunu (s. 90), ve yine, İmaretlerde yemek yiyenler arasında "iki tabip şakird" bulunduğunu (s. 87, 90) söylemektedir. Süheyl Ünver ayrıca, bâlâhaneler hakkında bilgi vererek bunların genellikle Külliye binaları gibi taştan olmayıp kubbe kurşunları hizasında ahşap odalar olduğunu ve, vakfiyeden anlaşıldığına göre,

* İstanbul Üniversitesinin Türk Tarih Kurumuna bir sorusu vesilesiyle hazırlanmıştır.

hastanede iki bâlâhane bulunduğunu ifade ediyor (s. 61-62). Süheyl Ünver'in bu teferruat bilgisini "Kısa Vakfiye" adıyla andığı ve Topkapı Sarayı Müzesinde bulunduğunu söylediği bir vakfiyeden aldığı anlaşılmaktadır (aynı kitap, s. 80).

Fatih Külliyesine ait Diğer Mühim bir Vesika adlı yazısında ise Süheyl Ünver bir defa İmaretin bitişiğindeki iki bâlâhanede sakin birer ehli ilm danışmende (s. 42) ve bir defa da Darüşşifa bâlâhanesindeki bir tabip şagirdi İmaretten yemek verildiğini (s. 43) kaydediyor. Eklenen fotoğraflarda da, bir defa "İmaret-i mezkûreye muttasıl olan iki bâlâhanede birer ehl-i ilm sakin olup danışmend aşî gibi birer aş verile" cümlesi görülmekte ve bunların tıp öğrencisi olduğu tasrih edilmekte (levha 5), bir yerde de "ve Darüşşifada olan iki bâlâhanelerde bir tabip şagirdi sakin olup danışmend gibi birer aş verile" şeklinde bir ifade geçmektedir (levha 6). Bu son cümlede "bir tabip şagirdi" denmekle beraber, cümle, aslında, burada da iki tıp öğrencisi bulunmakta olduğunu göstermekte ve "birer tabip şagirdi" şeklinde tashihe muhtaç olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakfiye nisbeten muahhar olup tahminen on altıncı yüzyıl sonundan yahut da on yedinci yüzyıldan kalmadır (aynı yazı, s. 39).

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanmış uzunca bir vakfiyede (*Fatih Mahmet 11 Vakfiyeleri, Türk Vakıfları, No: 1, Ankara 1948*) ise ne Medrese ne de Hastaneye ilişkin kısımlarda tıp öğretimine herhangi bir işaretle karşılaşmıyor (bkz., s. 39-45, 144-155, 246-251). Öğrencilerin ikamet yeri olan hücrelerden söz edilirken de bâlâhanelerin adı geçmiyor (s. 44). Fakat bu vakfiyede, daha küçük tafsilâtı ihtiva eden başka özel vakfiyelerin de bulunduğu ifade edilerek "lâkin anlar için müstakil kütüb-i evkaf tahrir olunup bais-i imlâl olmamak için bu kitab-ı vakıfta ithal olunmamıştır" denmektedir (s. 46). Buna göre, Fatihten hemen sonra tahta oturan İkinci Bayezit zamanında (1481-1512) kopye edilmiş olan bu uzun vakfiyede zikredilmemiş olmaları, tıp öğrencilerinin yokluğunu kesinlikle ifade etmeyebilir.

Süheyl Ünver'in derlediği ve yukarıda sunulan ayrıntılı bilgilerin Kanunî zamanından sonrasına ait olduğu anlaşılan bir belgede bulunmakta olması acaba bu inkişafın muahhar olduğuna mı delâlet etmektedir? Burada, aslında, karşılaşıldığı söylenebilecek gelişmenin mübalâğa edilmemesi gerektiği gözden uzak tutulmamak zorundadır. Konunun can alıcı noktalarından biri budur. Çünkü Ka-

nunî zamanında ilâve edildiği ileri sürülebilecek olan bu “gelişme” esasen yürürlükte olan ve uzunca bir maziye sahip bulunan Türk-İslâm geleneklerine göre, bir bakıma, üzerinde fazla durulmaya değmeyecek bir mahiyet taşımaktadır. Bu itibarla, Süheyl Ünver’in dikkatimize sunduğu bu hususların Fatih devrinde başladığını, hiç değilse onun kurduğu temele dayandığından onun zamanına kadar geri götürülebileceğini düşünmek makul sayılabilir.

Tıp öğretiminin İslâm Dünyasında onuncu yüzyılda hastanelerde pratik öğretim şeklinde örgütlenmeye başladığı anlaşılıyor. Daha sonraları, yani on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda, bunun daha da teşkilâtlandırılarak medrese sistemi ile birleştirildiği ve nadiren de olsa bazı özel tıp medreselerinin kurulduğu görülmektedir. Fakat, bir klinik öğretim başlangıcını temsil etmesi dolayısıyla, hastanelerdeki bu pratik öğretim, ilkel ölçülerle de olsa, büyük bir önem taşır.

İslâm Dünyası modern anlamıyla hastane müessesesinin beşiğini teşkil etmektedir. Bu hastanelere sihir tedavisi, dinî tıp, ve astrolojik tıbbın girmesine asla müsaade edilmediği gibi, tıbb-ı nebevî de bu müesseselerin dışında bırakılmıştır. Bu ve diğer özellikleri göz önünde tutulunca, İslâm hastanelerinin hastane tarihinde seçkin bir yere sahip olduğu belirgin bir şekilde göze çarpar. Ayrıca, İslâm Dünyasında, en başlangıçtaki safhalarından itibaren hastane kurma, daha doğrusu hastane müessesesini oluşturma faaliyetinde Türklerin önemli bir mevkiî olduğu görülüyor. Fakat ortaçağların Osmanlılardan önceki devrelerinde Türklerin bu önemli rolü İslâm camiasındaki diğer kavimlerin katkılarıyla karışıp hamur olmuş bir durum arzettiğinden bunu sarahatla kendimize maletmek pek mümkün olmamaktadır. Tıp öğretimi konusunda ise durum daha da karmaşık bir manzara ile karşımıza çıkıyor.

Öte yandan, İslâm Dünyasında, ve Osmanlılarda, bir hayli kompleks tarzda teşkilâtlanmış ve formelleşmiş haliyle dahi, öğretimin daima kişiler, yani özel hocalar etrafında toplanmakta devam ettiği bir gerçektir. Bir medresenin bir müderrisle temsil edilebilmesi, icazetlerin medreseler tarafından değil de müderrisler tarafından verilmiş olması gibi misaller bu özelliği açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bu sebeple, o zamanların medrese sistemi içine girmiş bir tıp öğretimi ile bir özel ve kişisel hoca yanında çıkraklık şeklindeki tıp öğretimi, zamanımızda düşünmeye alışkın olduğumuz kadar büyük

bir uçurumla ayrılmış değildi. Burada tıp öğrencilerinin, özel hocaları yanında yaptıkları öğretimi, bazı şartlar altında, hastanelerdeki tedaviye yardımcı olma yoluyla tamamlamış olmaları söz konusudur. Bunun ise Türk-İslâm Dünyasında oldukça yerleşmiş bir gelenek olduğu kabul edildiğine göre, Fatih zamanında mevcut bulunması tabii sayılır. Burada bir ibda, yok olan bir şeyi yaratma ve oluşturma süreci değil, sadece mevcut ve az yaygın bir geleneğin devamı söz konusudur.

Fakat, ayrıca, böyle öğrenciler Fatih zamanında Fatih Hastanesinde mevcut olsalar dahi, bu durum resmî bir tıp öğretiminin veya tıp öğretim kurumunun mevcudiyetine delâlet eder mi? Bu soruya mütevazî ölçülerle de olsa, yukarıda işaret edildiği gibi, olumlu bir cevap verilmesinin uygun olacağı söylenebilir. Öte yandan, şüphesiz, Fatih zamanında İstanbul'da özel tıp öğretiminin mevcut olmamış olduğu düşünülemez. Bu sebeple, bizi asıl ilgilendiren sorunun formelleşmiş ve müessese halinde örgütlenmiş bir tıp öğretiminin mevcut olup olmadığı hususu olması, sorunun olumlu bir tarzda cevaplandırılması için özel bir tıp medresesinin mevcudiyeti şartının ileri sürülmesi gerekmez mi?

Bu şekilde soruya menfi bir cevap verilmesi zorunludur. Yani, Fatih'in bir tıp medresesi kurduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir. Mamafih, İslâm Dünyasında öğretim sisteminde formelleşme ve örgütlenmenin gerçek ölçüsünün vakıf müessesesiyle belirlendiği haklı olarak ileri sürülebilir. Fatih Külliyesi Hastanesindeki mahdut sayıdaki öğrencilerin bu kurumda barındırılıp burada yemek yeme hakkına sahip oldukları hususu vakfiye kaydıyla sabit olduğuna göre, kanaatimce, bunun formelleşmiş ve örgütlenmiş bir nevi öğretim sayılması doğru olur.

Böylece ikinci noktaya geri gelinmektedir ki, bu da bu gelenek ve kuruluşun Fatih çağına geri gidip gitmediği sorudur. Bu ise, anlaşıldığına göre, kesin belgelere dayanılarak cevaplandırılmamaktadır. Fakat uzunca bir maziye sahip bir geleneğin devamı normaldir. Hattâ bu soru sadece İstanbul'u değil de bütün Türkiye'yi kapsar bir şekilde sokulunca, işe Fatihle başlanması kendimize biraz haksızlık şeklinde tecelli ediyor. Türkler arasında böyle bir öğretim Fatih'ten bir hayli eski olduğuna göre, mesele sırf İstanbul Üniversitesi açısından ele alınmıyorsa, neden sadece İstanbul üzerinde durulmaktadır? İslâm Dünyasında Selçuklularda mevcut bir geleneğin Osmanlılarda da

baştan itibaren bulunması neden ve hangi ölçülerle yadrganabilir? İktidarın tarihte eşine her çağda raslanan normal yollarla bir elden bir başka ele, Selçuklulardan Osmanlılara geçmesi gibi bir siyasi olayın kültürel hayatta bir kesinti yaratması mı beklenmelidir? Osmanlılar kültürel hayatı sıfırdan mı başlatacaklardı?

Bu münasebetle bir de şu noktaya temas etmek yerinde olur ki, daha önceki yüzyıllar için buna benzer öğretim faaliyet ve kurumları söz konusu olduğunda, bunları desteklemek için elde mevcut vesikalar da genellikle yukarıdaki misaldekinden çok daha bol ve kesin değildir. Bu sebeple, Fatih çağı konusunda gösterilecek ihtiyat ve tereddüt ölçüsünün diğerlerinkine kıyasla istisnaf dereceleri bulunmasında, makul ve meşrû bir ilmî zihniyete dayansa da, bir nevi tutarsızlık sezinlemek mümkün sayılabilir. İlimdeki dakiklik ölçülerini, gerekli ihtiyatî kayıtları ihmal etmemek şartıyla, mevcut şart ve imkânlarla göre ayarlamak gerekir.

Konuyu sadece İslâm Âlemi çerçevesi içinde değil de Avrupa'daki tıp öğretimi açısından da ele almak mümkündür, ve bir bakıma böyle yapmak da gerekir. Üniversite bir geçortaçağ kurumudur ve eskiçağa geri gitmiyen bu müessesenin medrese siteminden etkilenmiş veya esinlenmiş olması oldukça kuvvetle muhtemeldir. Fakat İslâmî medreselerde, tıp dahil, aklî ilimlerin geri plânda kalmalarına karşılık, geç ortaçağ Avrupa üniversitelerinde aklî ilimler ve tıp oldukça belirgin bir ölçüde temsil edilmişlerdir. Bu arada on üçüncü yüzyıl başından itibaren Avrupa'da tıp fakülteleriyle karşılaşmasına mukabil İslâm Dünyasında özel tıp medreselerinin sadece bazı münferit misallerine raslanmaktadır. Medrese sisteminin kurulmasında Türklerin rolünün önemli olduğu inkâr edilemeyeceği gibi, aklî ilimlerin zaman zaman İslâmî öğretim gelenekleri içinde nisbî önem kazanması da bir dereceye kadar Türklerin siyasi hâkimiyetinin yaygınlaşması zamanlarına raslamaktadır. Ayrıca, bunun sırf bir tesadüf eseri olmadığını düşünmek akla yakın görünüyor.

Bizdeki tıp öğretiminin başlangıcı Avrupadaki misallerle bir paralellik kurma bakımından ele alındığı takdirde, gerek Fatih çağı ve gerekse daha önceki iki asır biraz geri plâna itilir. Bu takdirde ve bu ölçülerle Kanunî zamanını da tıbbî öğretiminin niteliği, kapsamı, ve tarihî devamlılığı açısından biraz daha kritik bir süzgeçten geçirerek ele almak icabeder. Ayrıca böyle bir karşılaştırmada, Kanunî çağının Avrupa'da artık Vesailus ve Paraselsusların tıp ve tabii ilimlerde

büyük çapta devrimleri gerçekleştirdikleri ve daha sonrakilerin temelini attıkları zamanlara tekabül ettiği vakiasının gözden uzak tutulmaması gerekir.

Sonuç olarak, eldeki sorunun cevabı, büyük ölçüde, “tıp öğretimi”nin tanımına bağlıdır. Sorulan soruda kullanılan terimin “tıp öğrenimi” yerine “tıp öğretimi” olması gerekir. Ayrıca, İstanbul’un Anadolu’dan ve Osmanlıların Selçuklulardan ayrı mütalâa edilmesi eldeki konu bakımından isabetli ve yerinde sayılamaz. Kastedilen şey İstanbul Üniversitesinin Fatih Külliyesi ile yahut da Kanunî’nin medreseleriyle bir devamlılık arzetmesi, böyle bir devamlılığın kurulması ise, bu büyük ölçüde bir tefsir meselesidir; ve ayrıca, bu tefsirde ister istemez bir zorlama ile karşılaşılacaktır. Çünkü on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Tıbbiye açıldığı zaman daha tevhidî tedrisata benzer bir zihniyetin gerektirdiği bir yoldan gidilmesi için elverişli atmosfer mevcut değildi. Binanaleyh İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi ile Fatih ya da Kanunî arasındaki bağ herhalde Selçuklu tıp ve öğretim müesseseleriyle Fatih yahut da Kanunî arasındaki bağdan hiç de daha sağlam sayılmasa gerektir.

Bu ihtirazî kayıtlar dışında, sadece Fatih zamanı ve Fatih’in şahsı üzerinde durulacak olursa, o çağda kurulmuş bir tıp medresesinin mevcudiyeti iddia edilemez. Ancak, Fatih Külliyesini içine alan hayır müesseselerine dahil Fatih Hastanesinde tıp öğretiminin yer alıp almamış olması söz konusu oldukça, kanaatimce, o zamanın şart ve zihniyetlerine uygun bir tanım açısından ve özellikle Süheyl Ünver’in araştırmalarına dayanılarak, İstanbul’da formel bir tıp öğretiminin ilkel şekliyle Fatih devrinde karşılaşılmakta olduğu iddiası makul olmayan bir iddia sayılamaz. Bizde genel olarak tıp öğretiminin başlangıcı meselesinde ise menşein herhalde Fatih’ten daha gerilerde aranması doğru olur. Hem kendimizi bir garabet içine düşmekten kurtarmak ve hem de tarihî vakiyaya sadık kalmak bunu âmirdir.